

ње материјала из масе објављених чланака и књига, који су, узтрעד или фрагментарно, додиривали црногорску економску емиграцију. Сама прироца грађе била је таква да се морала често вишеструко упоређивати, а осим тога она није пружала довољно података за неке основне проблеме које је прије свега требало ријешити. Несређеност администрације условила је да се нијесу регистровале ни неке основне чињенице од капиталног значаја за проучавање друштвено-економске структуре Црне Горе. Нарочите тешкоће причињавала је мањкавост података о броју становништва, величини обрадиве земље, структури

посједа, величини породица итд. Са тим, и са низом других тешкоћа, сукобљавао се аутор рачећи на овој књизи. Отуда је и његова заслуга већа — што се прихватио напорног посла, посла који је захтијевао изванредно стрпљење у прикупљању података и способност да се све то изложи.

Без ове студије, рекли бисмо, не може се обрађивати економска, друштвена, па ни политичка прошлост Црне Горе.

Појаву ове књиге треба поздравити као једно замашно и пажње вриједно дјело, као крупан допринос црногорској историографији.

Радоман Јовановић

Јосип Луетић: МОРНАРИЦА ДУБРОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ
(Дубровник, 1962)

Одбор за прославу двадесетогодишњице морнарице у Дубровнику издао је, у редакцији Поморског музеја ЈАЗУ, овај сажети приказ нашег великог поморског центра прошлости. То је укусна едиција целног формата, са стотинак страна текста, 36 црно-бијелих репродукција и вињета, десетак страна пресека битније литературе и десетак страна енглеског резимеа.

Била је сасвим оправдана иницијатива да се баш о празнику морнарице посебно евоцира овај јединствени и доиста репрезентативни примјер из наше поморске историје. Уз то још и необичан феномен, када се један из низа развијених поморских градова наше обале издвојио из мање-више њене заједничке судбине, и од средњовјековне комуне постао релативно самостална патрицијска и трговачка република, која суверено улази у привредне, културне и политичке токове свога времена, да би се у XV и XVI столјењу наша у кругу највећих свјетских поморско-трговачких сила. Изванредно богатство тог снажног трговачког центра, необично велики број изразитих талената у поморској трговини, дипломацији, уметности и науци, чини од Дубровника свакако једну од најпри-

вљачнијих и најспектакуларнијих тема наше историје.

Али баш због те изванредне разноликости и обиља видова интензивног живота, а и сачуваних извора, Дубровник је, истовремено, и веома тежак и сложен проблем за обраду. Срећом, он је доста рано привукао пажњу великог броја испитивача, па је и његова библиографија доста богата и по крупним научним именима и по монографиским обрадама појединих раздобља и специјалних тема, иако не увијек заокружених. Све то данас већ пружа солидну основу да се једним синтетичким захватом покушају повезати веома бројни и разноврсни подаци и да се створи слика његовог заиста значајног органског развојог раста. Тако су, у посљедње вријеме, прије Луетићева јубиларна издања 1962, потребе Историје народа Југославије и наших тежућих енциклопедија, омогућиле да се у релативно кратком року појави више синтета од наших истакнутих познавалаца дубровачке прошлости, и то академике Јорја Тадића (1953. и 1960. у Историји народа Југославије), др Винка Форетића (1955. у Поморској енциклопедији) и Бернарда Стулија (1957. у Поморској енциклопедији)

под „Југославија“, Преглед повијести поморства до почетка XIX ст. и 1958. у Енциклопедији Југославије, „Дубровник“).

Како нас сам Луетић обавјештава (стр. 153), он је свој текст био припремио за дипломски рад на Вишој поморској школи у Риједи још 1956, али је он остао необјављен. Једино су, сигурно због јубиларног и популарног карактера издања, отпале биљешке са научним апаратом, али их је писац дао приликом репризе сличне теме у Поморском зборнику, који је такође изишао 1962. године. („Повијест поморства Дубровачке Републике“, Поморски зборник II, ЈАЗУ, Загреб 1962, стр. 1699).

За основ распореда обилног материјала Луетић је одабрао углавном хронолошки ред излагања, иако се, наравно, у разним одјелицима осјећају јасне унутрашње тематске подјеле. Од IX до XVII ст. аутор иде трагом објављене литературе, док у период од XVII—XIX ст. уноси елементе својих архивских истраживања. Овдје одмах додајмо да смо мишљења како би нарочито код оваквих издања, која долазе до руку ширег круга читалаца, била корисна, и извјесна спољашња, чвршћа систематика, са насловима и поднасловима. У њој би се могао лакше снаћи и онај кога занима само неки посебни проблем, а не цјелина третиране материје И још више од тога, таква би систематика диктирала и већи број глобалних запажања и закључака, који затварају низове обавјештења.

У цјелини, материја је изнијета течно, јасно и занимљиво, иако, наравно, веома сажето и без задржавања на разним детаљима. Тако су захваћена сва главна подручја живота поморског Дубровника, као политички и трговачки односи, дипломатска активност, царине, конзулати, бродоградња, правци и карактер трговине, хаварије, осигурања, лазарети, статутарне одредбе, судство, медицина, занати, школство и истакнуте личности. Све је то чврсто повезано једном јасном концепцијом, која се, уосталом, суверено намеће из цјелокупног рада, да је, наиме, „најзначајнија материјална окосница

егзистенције Дубровачке Републике било поморство“. Посебно подвучимо Луетићеву бригу да пружи веома обилне и корисне податке из своје уже струке, наиме о типовима бродова и њиховим карактеристикама. Истина, било би можда корисније да су они дати у посебном поглављу, јер понегдје директно задуго прекидају нит политичких и економских догађаја који се излажу.

Не улазећи у процјену неких питања око избора или интерпретације извора дубровачке историје, за шта су позвани они који се тиме непосредно баве, ми бисмо се, поводом Луетићева текста, за час задржали на неким детаљима где се додирује историја Дубровника и Боке. Јер заиста је занимљиво да та два, по смештају и геополитичким околностима веома слична оусједа, и поред додирних тачака имају различиту судбину.

Први занимљив проблем који бисмо могли овлашно додирнути гласио би: шта је приближавало, а шта удаљивало средњовјековне приморске комуне Дубровника и Котора? У сложеном сплету политичких односа и утицаја на Јадрану и Средоземљу, Луетић с правом истиче један риједак моменат солидарности приморских комуна XII стољећа, када се у сачуваним трговачким уговорима осјећа потреба међусобних ослањања. „Тако развијени наши приморски градови међусобно се зближују уговорима о трговини и савезима за слободну пловидбу, те се на тај начин повезују све наше важније приморске комуне ради заштите заједничких интереса у борби против Млечића“. (Стр. 11). Само је та солидарност била кратког вијека, а њу би чешће замијенила конкурентска борба па и тешки оружани сукоби. Међутим, оно што би карактеризирало Дубровник, и чиме се он свакако разликује од Котора и других градова Далмације, јесте изразита тежња за што већом могућом независношћу и самосталношћу. Наравно да ту тежњу не можемо гледати у национално-романтичном духу, јер је једна од њених битних основа свакако зрела трговачка рачуница. У ствари то је, тадашњим про-

mjenљivim и тешким политичким констелацијама, био крајње опасан и тежак пут, условљен посебно повољним приликама, најзавиднијим компромисима и изузетно отвореном и способном дипломацијом. Али када је већ тај ризични пут трасирао и када су га околне силе, под одређеним условима, прихватиле као користан и за њих саме, он је доносио Дубровнику изузетно високе користи и омогућио посебан развој овог нашег трговачког града-државе. Суоједни Котор је, међутим, морао ударити другим правцем. Његово је раније историјско искуство, нарочито од XII—XIV вијека, било другачије, а био је сасвим немогућ покушај понављања дубровачког примјера, ако бисмо претпостављали да је за то било и свих субјективних услова. Јер могло се толерисати одржавање једног малог „жоридора“ у сплету изукрштаних антагонистичких интереса, једно мјесто одакле су се могли добијати добри редовни приходи и обилни поклони и мита, гдје се увијек могло рачунати на брижљиво организовану трговачку мрежу и политичке услуге разне врсте, гдје су били развијени банковни послови и сл. Такво нешто не би могло имати своје оправдање још на неком другом блиском мјесту. Поготово када се још ради о много теже приступачном и мање комуникативном котору. А затим, споменуо сам и различита ранија историјско-политичка искуства Котора и Дубровника, која су формирала одређени менталитет. Два града су се нарочито развијала у епохи Немањића (1186—1370). Котор је ушао у склоп и постао њена највећа лука, уз веома велике економске користи од тог статуса. Дубровник се, међутим, опирао, ратовао и остао ван тог склопа, иако није успио да у то доба сачува самосталност. Млетачка Република је искористила силу IV крсташког похода, да га савлада (1205—1358). Само овдје није ријеч о самосталности, него о томе да ранији став отпора ништа није сметао Дубровнику да, путем трговачких уговора, снажно пенетрира са пословним људима у радничке и трговачке цен-

тре Србије. Дакле, оба су се та добро развијена и организационо зрела трговачка средишта пословно наметнула коњуиктурним тржиштима, макар и са разним политичким „карактеристикама“. Таква искуства су, вјероватно, јачала ону црту партикуларизма која је видна у историји Дубровника. Луетић иначе тачно запажа да Котор није истиснуо Дубровник, јер је овај већ био економски врло јак и политички вјешт, а и Дубровник и Котор имали су у Србији Немањића широко поље дјеловања“. (Стр. 26). Иначе ову истакнуту карактеристику Дубровника и Стуги је посебно подвукао у Енциклопедији Југославије: „Територијално-политичка одвојеност Дубровника од славенских земаља у залеђу, уз споменуто бизантску политику провођену током више од пет стољећа бизантске доминације, јачали су и у самом Дубровнику осјећај искључивости и посебности. Тенденција средњовјековних трговачких градова да се што више осамостале од сваке централне државне власти и максимално прошире своју аутономију, била је овдје појачана до искључивости па се очитовала и у избегавању Дубровника да се уклопи у државну заједницу славенских држава у залеђу. То се одразило већ у првој половини средњег вијека када су стварно већ изграђене основе ове локално-аутономне политичке тенденције и концепције Дубровчана“. (III, 128).

Чињеница је да су та искуства и различити правци развоја и интереса отежавали сарадњу Дубровника и Котора. Само је Бока, преполовљена на уском терену и пригушена између Венеције и Турака, у томе много теже прошла, иако су њено велико поморско искуство, храброст и упорност уродили касније веома значајним резултатима.

Обратимо још пажњу на једно запажање Луетића у вези са ставом дубровачке владе према бродоградњи. Говорећи о великом развоју поморског Дубровника у XVI ст., он истиче и пораст носивости бродова. Тај процес достиже врхунац 60-тих година тога вијека,

када се намјесто ранијих бродова од 100—200 кара, граде све већи бродови, чак и од 1.100 кара, тог максималног домета грушког бродоградилшта (1 кар = око 2/3 данашње регистарске тоне). Ту Јуегић додаје: „Изградњи великих бродова противила се дубровачка влада из непознатих разлога, па је 15.X 1579. одлучено да се забрани свака даљња изградња бродова већих од 400 кара“ (Стр. 49). Занимљиво је да је тај став дубровачке владе сличан млетачком ставу против изградње већих бродова из 1502, што се обично тумачило тенденциозним кочењем домаћег поморства. Али такви разлози, без сумње, нијесу могли руководити дубровачке власти. Подударност тих ставова води нас на неке друге претпоставке, на оно што је могло бити заједничко тим различитим управним концепцијама. Вјероватно се радило, с једне стране, о зазирању од претјераног богаћења појединаца, али упоредо са тим, и од могућих потпуних економских удараца власнику, ако му толики брод са теретом пропадне.

На крају додајмо још и ово.

Милош Милошевић

„ПРВА ПРОЛЕТЕРСКА“

(књига 1. и 2. Војно дело, Београд, 1963)

Формирање 1. пролетерске бригаде пада у вријеме послје организованог покушаја окупатора и разних квислинга да утуше устанак у Југославији. У току тих борби политичко и војно руководство устаника на вријеме је учило да постојећи партизански одреди, иако бројно јаки, нијесу имали способности за велике маневре против бројно јачег и добро наоружаног непријатеља. Формирање већих војних јединица, чврсто организованих и способних за маневре и борбе на свим мјестима омогућио је дотадашњи политички рад Партије у одредима и стечена искуства у њиховој међусобној сарадњи. Формирање 1. пролетерске бригаде, у чији „састав улазе све народности Југославије“, како је стајало у наредби врховног команданта НОПО

Необична политичка ситуација мучног одржавања равнотеже и бујни раст поморског Дубровника тражили су пажљиво политичко лавирање, каткад и мучне компромисе, па и безкрутулозне акције) ишпр. питање досљедне неутралистичке политике која допире и до запрепашћујућих услуга Турцима, затим оштри и немилосрдни облици борбе за свој монополистички положај, па експлоататорска употреба капитала и сл.). Све се то данас може на одређени научни начин протумачити и објаснити. И баш зато што су објашњења недовољно упућених читалаца често нетачна, примитивна и без разумијевања разних историјских ситуација и епоха, штета је да се о томе не говори у овој корисној и успјелој књизи, која ће сигурно наићи на широко интересовање. И у којој ће, вјероватно, понеки тражити баш таква објашњења, тако да уз странице које импресионирају чињеницама и подацима, буде исто тако додирнуто трагично и неизбјежно наличје живота и историје.

Југославије друга Тита о њеном формирању, имало је осим војног и велики политички и морални значај за даљу ослободилачку борбу код нас. Док је привремено била изгубљена слободна територија у Србији, ослобођена је друга на којој је створена јака војна јединица способна за велике маневре и борбе. Ово је био један од доказа да ослободилачка и револуционарна борба југословенских народа узима све шири и дубљи замах. Овим је окупаторско-квислиншка пропатанда „о уништењу“ комунистичког устанка у очима маса доживјела неуспјех, а углед и вјера у снагу устанка порасла.

Борбени пут 1. пролетерске бригаде (22. XII 1941 — 9. V 1945) испуњен је непрекидним борбама, покретима и маневрима широм Ју-